

Андрій ШИШКОВСЬКИЙ
аспірант Західноукраїнського
національного університету

ІНСТИТУЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ: ПОВОЄННА ВІДБУДОВА В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЄС

Післявоєнна відбудова України не може зводитися лише до відновлення зруйнованих об'єктів. За своїм змістом вона є інституційним процесом, у межах якого мають бути переосмислені правила економічної взаємодії, механізми державної підтримки, пріоритети галузевого розвитку та співвідношення між внутрішніми потребами і зовнішньоекономічними зобов'язаннями. Особливо виразно ця проблема проявляється в аграрному секторі, який одночасно є джерелом валютних надходжень, елементом продовольчої безпеки, основою життєдіяльності сільських територій та одним із ключових напрямів майбутньої європейської інтеграції України.

Аграрні переговори традиційно належать до найскладніших складових розширення Європейського Союзу. Це пов'язано з високим рівнем регулювання галузі в межах *acquis communautaire*, значною роллю Спільної аграрної політики у бюджеті ЄС, а також чутливістю фермерських господарств до конкуренції на спільному ринку [1, с. 1]. Для України цей вимір є особливо важливим, оскільки адаптація до європейських правил відбуватиметься паралельно з відновленням логістики, земельних ресурсів, виробничих потужностей і локальних економік.

До повномасштабної війни Україна вже була помітним учасником світової продовольчої системи. У 2021 р. країна забезпечувала значні частки світового експорту пшениці, кукурудзи, соняшникової олії та соняшникового шроту, а понад 400 млн осіб у світі прямо чи опосередковано залежали від українського зерна [2, с. 2]. Водночас висока зовнішня значущість аграрного сектору супроводжувалася внутрішніми обмеженнями: переважанням сировинного експорту, концентрацією виробництва в окремих культурах, залежністю від світової кон'юнктури та недостатнім розвитком переробки.

Сучасне українське сільське господарство є неоднорідним. Його не можна зводити лише до протиставлення великих агрохолдингів і дрібних домогосподарств. Фактично йдеться про співіснування трьох моделей: сільських домогосподарств, сімейних фермерських господарств і великих аграрних підприємств. Домогосподарства значною мірою підтримують продовольчу безпеку та локальну зайнятість; сімейні ферми становлять важливий, але недостатньо захищений сегмент комерційного виробництва; великі аграрні підприємства домінують у виробництві зернових і олійних культур для експорту [1, с. 5–6].

З інституційної точки зору така структура має суперечливий характер. З одного боку, великотоварне виробництво забезпечило Україні конкурентні позиції на міжнародних ринках. З іншого боку, концентрація земельних ресурсів, моноспеціалізація, слабка інтеграція малих виробників у формальні ринки та недостатній розвиток кооперації звужують потенціал інклюзивного сільського розвитку. Тому післявоєнна аграрна політика не повинна механічно відтворювати довоєнну модель, а має коригувати її з урахуванням економічної стійкості, соціальної збалансованості та екологічної відповідальності.

Європейський вектор цієї трансформації є визначальним. Після 2014 р. Угода про асоціацію між Україною та ЄС стала одним із ключових чинників переорієнтації аграрної торгівлі на європейський ринок. У 2021 р. Україна була четвертим постачальником агропродовольчої продукції до ЄС, забезпечуючи близько 7% європейського агропродовольчого імпорту; особливо помітною була роль українських зернових та олійних культур [1, с. 10]. Отже, потенційне членство України в ЄС не створює цілком нової реальності, а прискорює процеси, що вже розпочалися: наближення стандартів, розширення торговельної взаємозалежності та поступове включення України до європейського агропродовольчого простору.

Для Європейського Союзу майбутнє приєднання України також є складним викликом. Розширення за участі України загострює питання майбутнього бюджету ЄС, можливої реформи Спільної аграрної політики та здатності європейського аграрного сектору адаптуватися до посилення конкуренції [1, с. 12–13]. Водночас інтеграція України може мати і довгострокові переваги: посилення нормативного впливу ЄС у світовій агропродовольчій системі, зміцнення продовольчої безпеки та часткове зменшення залежності від імпорту кормової сировини [1, с. 13].

Повномасштабна війна суттєво змінила умови розвитку аграрного сектору. Вона призвела до руйнування виробничої інфраструктури, ускладнення експортної логістики, втрати частини складських потужностей, мінування земель, подорожчання ресурсів і зниження доступності робочої сили. Уже у 2022 р. порушення логістики, окупація частини сільськогосподарських угідь, дефіцит пального, добрив і засобів захисту рослин істотно обмежили виробничий потенціал галузі [2, с. 6]. Тому аграрна відбудова має починатися не з абстрактного нарощування експорту, а з відновлення базових умов безпечного та сталого виробництва.

Післявоєнна політика має поєднати короткострокові завдання відновлення з довгостроковими інституційними змінами. До першої групи належать розмінування земель, відновлення логістики, доступ виробників до фінансування, насіння, добрив, техніки та страхових інструментів. До другої групи слід віднести реформування системи аграрної підтримки, розвиток

переробки, прозорі земельні відносини, підтримку кооперації, впровадження екологічних стандартів і посилення спроможності державних та місцевих інституцій працювати з європейськими програмами.

Важливо, що відбудова аграрного сектору в європейському контексті не може бути нейтральною щодо моделі розвитку. Якщо політика буде спрямована лише на швидке відновлення довоєнних експортних обсягів, Україна ризикує закріпити сировинну спеціалізацію та залежність від коливань світових цін. Якщо ж відбудова спиратиметься на поєднання інвестицій, регуляторної гармонізації та стимулів до продукції з більшою доданою вартістю, аграрний сектор може стати одним із важливих інструментів формування нової інституційної якості економіки.

Особливе значення має підтримка малих і середніх виробників. Саме вони часто забезпечують стійкість сільських громад, локальну зайнятість і розвиток внутрішніх ринків. Проте їхня інституційна слабкість проявляється у складнішому доступі до кредитування, сертифікації, страхування, ринкової інформації та експортних каналів. Тому модель післявоєнного розвитку має створювати умови для функціонального поєднання різних типів виробників через кооперативні форми збуту, спільну інфраструктуру зберігання, консультаційні служби, цифрові платформи та підтримку сертифікації.

Не менш важливим є екологічний вимір. Українська аграрна модель тривалий час спиралася на природну родючість ґрунтів, великі площі та порівняно низькі виробничі витрати. Однак скорочення сівозмін, розширення площ під окремими культурами, ерозія ґрунтів і розрив між рослинництвом та тваринництвом створюють ризики для довгострокової конкурентоспроможності [1, с. 9]. У післявоєнний період ці ризики доповнюються наслідками бойових дій, тому екологічна модернізація має бути не лише вимогою ЄС, а й внутрішньою умовою збереження виробничого потенціалу країни.

У контексті формування інституційної моделі розвитку України аграрний сектор може розглядатися як показовий приклад того, як відновлення має поєднуватися з модернізацією. Йдеться не тільки про відбудову підприємств, елеваторів, портів чи доріг. Йдеться про створення таких правил, за яких економічне зростання не відтворюватиме довоєнні дисбаланси, а сприятиме підвищенню якості управління, розвитку територій, зміцненню довіри до інституцій та реальному наближенню до європейського простору.

Отже, післявоєнна трансформація аграрного сектору України має стати частиною ширшої інституційної реконструкції держави. Її успішність залежатиме від здатності поєднати конкурентні переваги українського сільського господарства з європейськими стандартами регулювання, інструментами сталої підтримки та потребами внутрішнього розвитку. За такого підходу євроінтеграція виступатиме не зовнішнім обмеженням, а можливістю

для формування більш зрілої, збалансованої та відповідальної моделі аграрного розвитку.

Список використаних джерел:

1. *Régnier E., Catallo A. The Ukrainian agricultural sector: an overview and challenges in light of possible European Union enlargement. IDDRI Study. No. 03. June 2024. 18 p.*
2. *Shubravskaya O., Prokopenko K. The Agricultural Sector of Ukraine in the Global Food Market: Pre-war State and Post-war Prospects. Research on World Agricultural Economy. 2022. Vol. 3, Issue 4. DOI: 10.36956/rwae.v3i4.693.*
3. *OECD. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2023: Adapting Agriculture to Climate Change. Paris: OECD Publishing, 2023.*
4. *World Bank, Government of Ukraine, European Union, United Nations. Ukraine Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4). Washington, DC: World Bank, 2025.*
5. *European Commission. Ukraine Facility: support for Ukraine's recovery and EU accession. Brussels, 2024.*
6. *Council of the European Union. Common Agricultural Policy 2023–2027: CAP funding rules. Brussels, 2023.*